

EL FRANZÖSISCHES ETYMOLOGISCHES WÖRTERBUCH
DE WALTHER VON WARTBURG.
A PROPÒSIT DE LA PUBLICACIÓ DELS ÍNDEXS GENERALS.

Germà COLÓN DOMÈNECH
Universitat de Basilea

Ha volgut la direcció d'*Estudis Romànics* que, amb ocasió de l'acabament del diccionari francès etimològic de Walther von Wartburg (*Französisches Etymologisches Wörterbuch = FEW*) i al mateix temps de l'aparició dels preciosos índexs d'aquesta obra, escrivís jo unes paraules de presentació dirigides sobretot al públic català i hispànic en general.

No podia excusar-me'n, tot i que no sabré expressar l'admiració gran que sento per l'autor i per l'obra. No parlaré de l'home Wartburg, que vaig conèixer bé i de qui conservo un record de veneració i d'agraïment, ni tampoc, per motius d'espai, de la resta de la seva producció científica. Amb tot, no voldria deixar d'evocar breument aquell a qui els seus col·laboradors anomenàvem familiarment «le Patron». Home bo, excepcional, capaç de guanyar-se la simpatia i l'afecte decidit dels seus deixebles (o l'odi més obstinat d'algun col·lega, que de tot hi ha en la vinya del Senyor). Quan hom aconseguia de vèncer una espècie de corfa o capa una mica rígida, es trobava davant una personalitat generosa, preocupada pels seus col·laboradors, disposada a ajudar-los, a aconsellar-los. Em va caber la sort de ser l'últim dels seus deixebles; la darrera tesi de «Habilitation» que va dirigir va ser la meua. Mai em va imposar una doctrina; va suportar que li portés la contrària en qüestions etimològiques més d'una vegada. Els deu anys que vaig tenir l'honor de passar dia a dia al seu costat (1954-1964) em foren de molt de profit, i no solament científic; mai no oblidaré tot el que li dec.¹

1. OBJECTIU DE L'FEW

Walther von Wartburg és, dit sense exagerar, un dels majors romanistes de tots els temps. Nascut el 18 de maig de 1888 a Riedholz (cantó de Solothurn), féu els seus estudis a la Universitat de Zúrich (amb Louis Gauchat), i a París seguí els cursos a l'École des Hautes Études de Jules Gilliéron, el gran mestre de la geografia lingüística.

1. Em basaré per escriure aquestes ratlles en algunes explicacions que Wartburg va donar sobre la seva tasca (assenyalades amb les sigles *Organisation* i *Expérience*) i en els meus records i experiències al seu costat. Vegeu també BALDINGER, Kurt (ed.) (1971): *Walther von Wartburg (1888-1971). Beiträge zu Leben und Werke, nebst einem vollständigen Schriftenverzeichnis*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Cap a 1910 es llançà a una empresa que havia de constituir l'obra de sa vida («sein Lebenswerk»): el *Französisches Etymologisches Wörterbuch*. Aquest monument a la llengua francesa, que avui comprèn 25 gruixuts volums amb més de 16.700 pàgines en quart, presenta el vocabulari del gal·loromànic a través del temps i de l'espai. L'autor ha reeixit a reunir en un tot orgànic diacronia i diatopia. Wartburg sempre s'esmerçà metodològicament a superar la coneguda dicotomia saussuriana entre sincronia i diacronia.

El fi que es proposa l'*FEW* és traçar la història completa del tresor lexical de tot el gal·loromànic (francès, francoprovençal, occità i llurs dialectes i parles), tal com és atestat a través de documents escrits, des dels orígens fins als nostres dies, i dels parlars vius de tot França. Abraça, doncs, la sincronia i la diacronia, això és, l'estat actual i la situació en el temps. Els manlleus a altres llengües i els préstecs també tenen cabuda en aquesta obra. Així, doncs, s'intenta captar la totalitat orgànica del vocabulari. L'*FEW* integra les dades de la llengua francesa i les variants dialectals en l'ample quadre gal·loromànic i aquest, al seu torn, en l'encara més vast camp romànic.

En els volums de l'*FEW* es manifesten decennis de recerques etimològiques sobre la història i l'estructura del vocabulari gal·loromànic. En aquesta branca de la nostra disciplina aquesta obra tanca un primer període de positivisme lingüístic i de geografia lingüística, en constitueix per si mateix un segon, i anuncia noves investigacions per part de les joves generacions. L'*FEW* és la font per antonomàsia de qualsevol treball sobre la naturalesa del vocabulari romànic i del lèxic en general, no sols del francès, però sobretot del francès. La informació hi és quasi exhaustiva i la presentació orgànica dels fets lingüístics, segons un mètode que consisteix en un mínim d'explicacions i mitjançant una multitud de referències controlables, fa que les conclusions s'imposin amb naturalitat. Un nombre creixent de monografies i d'obres teòriques recorren avui a aquesta mina inesgotable d'informació lingüística. I a partir d'ara, amb els índexs acabats, encara atraurà més l'interès dels investigadors.

2. PRIMERES TEMPTATIVES D'UN DICCIONARI ROMÀNIC

Walther von Wartburg es formà com a deixeble de Jules Gilliéron, creador de la geografia lingüística, igual que molts altres romanistes destacats de la primera meitat del segle xx: John Orr, Charles Bruneau, Jakob Jud, Karl Jaberg, Sever Pop, etc. Però aviat s'adonà que la geografia lingüística no ho era tot. Gilliéron veia actuar i evolucionar la llengua solament pel règim de la necessitat (les lluites de l'homonímia!), però Wartburg tenia també consciència de la llibertat d'expressió, de la creació lliure del llenguatge. D'ací que en part se separés un xic de la concepció de Gilliéron, qui solament usava les dades dels atlas, i s'acostés també parcialment a Wilhem Meyer-Lübke, autor el 1911 del *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, que fins a un cert punt podem encabir en l'escola neogramàtica. És clar que això dels acostaments a una o altra escola lingüística cal matisar-ho molt: el fet és que el primer volum de l'*FEW* duu una dedicatòria als dos mestres Jules Gilliéron i Wilhem Meyer-Lübke, tots dos suïssos, per cert. I Wartburg tota la vida es preocupà pels contraposats factors de la coacció i de la llibertat en la vida del llenguatge.

El 1911, quan va eixir el primer fascicle del *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* de Meyer-Lübke, Wartburg i el seu company de Zürich Jakob Jud, decebuts, van decidir de fer un diccionari etimològic romànic que fos força diferent. Els semblava, el *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, massa rígid i esquemàtic (Jud hi dedicà una forta crítica). Van començar

a planejar aquesta obra futura, a discutir els problemes que s'hi plantejaven i a repartir-se la feina. Però a la fi els dos amics, davant la dificultat enorme de realitzar un diccionari etimològic conjunt de les llengües neolatines i les divergències de mètode entre ambdós, prengueren camins diferents. Wartburg es limità als parlars de les Gàl·lies.

3. NOVA CONCEPCIÓ DE L'ETIMOLOGIA

Com indica el seu títol, l'*FEW* és un diccionari francès **etimològic**, però també hem de prestar atenció al seu subtítol: «eine darstellung des galloromanisches sprachschatzes» («una descripció del tresor lingüístic del gal·loromànic»). El seu autor concep tanmateix l'etimologia d'una manera especial. L'etimologia no es presenta només com la recerca de l'origen d'un vocable; etimologia vol dir, per a Wartburg, història de la paraula, del seu destí en el quadre de la pròpia família lèxica, resseguida en totes les seves ramificacions i com a resultat de la creativitat de l'esperit humà. Ara això ha esdevengut un criteri admès per tothom. Vet ací el que defineix l'actitud de l'etimologista: hom segueix el rastre d'una paraula des del començament, des del llatí (o bé des del preromà, el germànic, del grec, etc.) fins als nostres dies; hom hi veu la manera com perd a poc a poc les seves significacions diferents, fins al punt de morir, o bé la manera com apareixen nous brots i noves branques. Tot això forma part de l'etimologia, és a dir, que l'obra conjuga la recerca etimològica pròpiament dita, la geografia lingüística i la metodologia de la filologia dins les coordenades contraposades de la llibertat creadora i de la coacció.

L'*FEW* procura utilitzar exhaustivament totes les fonts de què disposa (quan jo hi era a les oficines del diccionari manejàvem 1.040 obres lexicogràfiques), tant de la llengua antiga francesa i occitana, la llengua del francès mitjà (moyen français), els texts de l'idioma literari de qualsevol època així com els dialectes i els parlars populars (argot, llenguatges regionals). A més, hom pretén mostrar les relacions genealògiques entre els mots, les formes, els matisos semàntics.

El que hem dit és prou per tal que ens adonem del que separa l'*FEW* de les altres grans empreses lexicogràfiques europees. Aquests (*ThLL*, *OED*, *DWB*, *DCVB*, Battaglia, etc.) són diccionaris filològics, és a dir que llur comesa és la de fornir-nos una interpretació exacta dels passatges que s'hi citen. En canvi, l'*FEW* és un diccionari lingüístic, i pretén donar-nos una idea el més fidel possible de l'evolució interna i externa de les paraules, de llur història i de les relacions d'aqueixes paraules entre si. En principi no hi ha cites d'autors, excepte quan cal discutir i determinar bé el sentit d'un vocable, d'un passatge (i aleshores això és fa en una nota de peu de plana).²

Si l'*FEW* és un diccionari lingüístic, no renuncia, però, a basar-se en una aplicació minuciosa de les dades filològiques. En tot el diccionari no hi ha una sola paraula, una sola forma, la font de la qual no sigui indicada, i hom pot controlar totes les referències.³

Wartburg es va dedicar a despullar les fonts lexicogràfiques, sobretot diccionaris dialectec-

2. *Organisation*, p. 98.

3. Cal seguir el corresponent quadern annex (*Beiheft*) on s'indiquen les abreviatures bibliogràfiques, els punts estudiats, la manera i l'ordre de citar les formes segons unes directrius (el que en dèiem el «Strich»). Així mateix cal tenir en compte la nova edició de la *Bibliographie des Dictionnaires patois galloromans*. Genève 1969.

tals, a fer-ne fitxes principalment entre 1910 i 1918, van ser anys de copiar en cèdules tot de diccionaris i vocabularis dialectals dels parlars gal·loromànics. Cèdules i més cèdules, així va passar vuit anys de la seva vida. Contava ell que potser no hauria tingut la paciència suficient per romandre fidel a aquesta tasca sense la primera Guerra Mundial. En aquesta Guerra va ser cridat com a ordenança en l'estat major de l'exèrcit suís i, en aquells anys d'immobilitat forçada, el treball de despullament d'obres lexicogràfiques era l'únic al qual es podia dedicar. Afegiré, i això li ho he sentit dir sovint, que també el van ajudar al començament en aquesta labor de despullament la seva muller Ida Boos (una dona excepcional, que he conegut i admirat molt) i fins i tot la seva sogra Emma. Elles van buidar així mateix una pila de diccionaris dialectals.

Una volta despullades moltíssimes d'aquestes obres, va venir el temps d'ordenar els materials. Wartburg disposà les fitxes per conceptes. Primer va establir una llista d'uns 2.500 conceptes i a partir d'ací va classificar-los (això és el que el va dur més endavant a publicar l'anomenat *Begriffssystem*).⁴

Acabada la classificació, es dedicà a l'anàlisi etimològica de cadascun d'aquests conceptes, estudiant-lo i tenint al davant els mapes de l'*ALF*. Així establí una sèrie de fitxes amb les referències necessàries. D'ací l'existència de dos apartats, dos grans cedularis. L'un on els materials eren ordenats per conceptes, l'altre segons els *etyma*, amb les referències necessàries. Aquest segon bloc era a son torn dividit en dues parts: d'un costat els vocables d'etimologia clara i de l'altre aquells termes l'etimologia dels quals li era desconeguda o li resultava dubtosa.

Wartburg començà a redactar el 1921, el primer fascicle va aparèixer a començament de 1922 (volum I: 1922-1927) i l'obra va atreure tot seguit l'admiració del món científic.

Cada article venia presentat en tres parts, i així ha seguit fins avui. La primera part, formada pel corpus, és a dir, els materials ben definits i datats, és separada de manera clara, evident, de l'altra part, que conté la discussió i el comentari. Ací hom indica el significat de l'ètim estudiat en llatí (o en germànic, àrab, etc.), la família etimològica és posada en relació amb les seves equivalències en altres llengües de la Romània, hom afluïeix als manlleus a la paraula francesa o provençal en qüestió fets pels altres idiomes romànics o germànics i anglosaxons, es justifica quan cal la classificació, es discuteixen les opinions dels altres lingüistes i es dona la bibliografia sobre el tema.

La tercera part d'un article de l'*FEW* comprèn les notes de peu de plana, en les quals hom tracta d'explicar qüestions accessòries, aclariments, justificacions de la classificació de determinada forma, interpretacions fonètiques o morfològiques, paral·lelismes semàntics, etc.

Wartburg sempre va afirmar (i m'ho digué sovint) que aquesta separació absoluta entre els materials i la discussió era ben motivada. Primer, perquè tot queda més clar i més net, i segon perquè les opinions que ell, Wartburg, podia exposar sobre cada vocable potser serien renovellades, matisades o impugnades més tard, mentre que la part que comprèn els materials objectius sempre romandria. Això és, al meu parer importantíssim i un avantatge damunt altres diccionaris que ho barregen tot.

4. *Begriffssystem als Grundlage für die Lexicologie. Versuch eines Ordnungsschemas*, manual redactat amb la col·laboració de R. Hallig i publicat a Berlín el 1952.

4. EVOLUCIÓ DE LA METODOLOGIA

Els articles del primer volum (lletres A-B) i encara del tercer (lletres D-F; aparegut abans del segon, que comprèn les lletres C, K i Q) ara ens semblen massa primers, esquemàtics, poc carnuts. Això es deu a la formació de la generació a la que pertany Wartburg, la qual es nodria lingüísticament del francès i del provençal antics i dels dialectes. En canvi, la llengua literària, el francès modern, paradoxalment no hi jugava cap paper. La llengua moderna era un afer d'ordre pràctic, d'escola d'idiomes. Que aquest francès pogués ser objecte d'estudi, ningú a aquella època no ho hauria imaginat. En començar l'*FEW* Wartburg explica que tenia la idea que en posar en la part bibliogràfica *nfrz* (= fr. mod.) volia dir «aneu a informar-vos al diccionari de Littré o bé als dos darrers volums del Godefroy». L'autor començà a adonar-se del seu error metodològic —i així ho confessa— quan redactava la lletra B-, precisament quan tractava del terme *brésil*, no pas en la significació coneguda de 'pal de brasil, color vermell que servia d'aït a les dones', sinó en la de 'carn de bou fumada, curada' a causa del color rogenc que pren aqueixa carn. Aquesta significació es trobava a Normandia d'un costat i, a l'altre extrem, a Lorena. Amb raó considerava Wartburg impossible que aquest nou matís semàntic s'hagués produït independentment. Solament amb algunes experiències d'aquesta índole és quan es va decidir a obrir els diccionaris de la llengua literària francesa i va veure, per exemple, que els diccionaris de Trévoux (entre 1704 i 1771) enregistraven *brésil* 'carn de bou fumada, curada' com un terme corrent en el francès de l'època. Resultava evident que el sentit de Normandia i de Lorena no era més que una romanalla de zones marginals, una relíquia lèxica, que aflorava, d'una significació que en altres temps s'estenia per tot el Nord de França.⁵

Així, doncs, la concepció primitiva de l'*FEW* resultava insostenible; calia ocupar-se també del francès modern, literari. A partir d'aleshores Wartburg va anar adquirint a poc a poc la magnífica sèrie de diccionaris francesos que va del segle xv fins als nostres dies. A partir d'aleshores en cada article es té en compte també la història del terme en la llengua literària i una volta acabat l'*FEW* s'han reelaborat els termes que comencen per A- amb els nous principis metodològics (volums xxiv i xxv). Tant de bo que es poguessin reelaborar les lletres immediatament següents.

Passaré per alt l'etapa de 1921 a 1928 en la que Wartburg fou catedràtic d'institut a Aarau, i després professor a la Universitat de Lausanne. L'any 1930 va ser nomenat catedràtic a la Universitat de Leipzig i allà va formar un equip de col·laboradors que començà a treballar, però aviat vingué el 1939 la guerra i Wartburg tornà a Suïssa, i acceptà la càtedra de Basilea. Hi hagué aleshores moltes dificultats financeres i es va haver d'interrompre la publicació per manca de subscriptors. Li calgué també formar altres col·laboradors. Fou, però, el temps en què l'autor aprofità per redactar alguns articles sense la tirania de l'ordre alfabètic, ell mateix ens dona l'exemple de les famílies etimològiques redactades alhora: *prendre, comprendre, desprendre*; noms dels dies de la setmana, etc. És clar que si pensem, per exemple, en l'article *implicare*: es va poder redactar al mateix temps *plicare*, però ja no va ser possible tenir compte *applicare*, que ja era publicat;⁶ doncs, tant l'ordre alfabètic com la redacció per famílies presenten inconvenients; cal pensar també que entre la redacció, p. ex., d'*implicare* i la de *plicare* passa molt de temps i entre tant apareixen monografies, texts d'obres literàries, i perquè l'article no es faci vell s'hi han d'introduir els materials i les referències.

5. *Expérience*, p. 213.

6. WARTBURG, Walther von (1954): «Le *Französisches Etymologisches Wörterbuch*: évolution et problèmes actuels». *Word*. Vol. 10, p. 288-305, especialment p. 290.

Després de la guerra Wartburg va rebre del Fons Nacional Suís de la Recerca (*Schweizerischer Nationalfonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung*) una subvenció substancial que li permeté de continuar amb comoditat i amb un grup de col·laboradors (Kurt Baldinger, Paul Zumthor, Alwin Kuhn, Toni Reinhard, Gretel Hoffert, Hans-Erich Keller, Veronika Günther, jo mateix) la redacció del diccionari.

5. PREPARACIÓ I REDACCIÓ DELS ARTICLES

La labor de redacció s'ha fet de la següent manera: els diccionaris utilitzats van des del 1487 (francès-llatí de Garbini) fins al darrer Larousse o l'últim Robert. Els col·laboradors estableixen primer en fitxes la història del vocable de què es tracta, segons els diccionaris únicament: una fitxa per a cada forma i per a cada significació, utilitzant els diccionaris contemporanis dels diversos talls sincrònics: l'esmentat Garbini, el Palsgrave que és un diccionari francès-anglès del 1530, com el de Cotgrave que és del 1611, la sèrie dels diccionaris llatí-francès dels Étienne (Stephanus), que va de 1532 fins a Nicot 1606 i l'independent i magnífic Monet del 1636; la sèrie franco-alemanya (Hulsius, etc.), la franco-espanyola que comença amb Hornkens el 1599 i continua amb Palet, Oudin en el segle XVII fins a Sobrino en el XVIII; la sèrie franco-italiana Vittori, Oudin, etc. fins als diccionaris monolingües que comencen el 1680 amb Richelet i el 1690 amb Furetière i el Corneille de tecnicismes, la sèrie dels Trévoux (1704-1771) i ja el *Dictionnaire de l'Académie française*, el primer dels quals és del 1694. Segueixen totes les obres dels segles XVIII, XIX i XX, de les que no vull esmentar més que els complements i suplementes de l'Académie, el diccionari «Universel» de Bescherelle (1845), el gran Littré (1863-1877) i el primer *Grand Larousse* del segle XIX, passant pel *Dictionnaire Général* de Hatzfeld, Darmesteter i Thomas (aquell seguit tan de prop per Pompeu Fabra). És un treball encomanat als anomenats «petits collaborateurs» força delicat, perquè cal tenir en compte els punts febles i els errors de cada una d'aquestes obres. Generalment es tracta de dinasties de diccionaris, els quals es copien els uns als altres, afegeixen algun poc de material, però no en suprimeixen gaire (per això parlem de «sèries») i també interessa saber quan una accepció o un vocable cau en desuetud. Sovint hem d'esperar que arribi una forta personalitat, un lexicògraf independent, per tal que trenqui amb la monotonia d'aquestes dinasties.

Després de la primera etapa amb els diccionaris, duta a terme pels anomenats «petits collaborateurs» (etapa per la qual tots els que treballàrem en l'*FEW* vam haver de passar), venia el que en l'argot de la casa anomenàvem el «completage». Es tractava de completar les fitxes d'aqueix primer treball dels diccionaris amb les dades dels repertoris històrics francesos: el Godefroy en 10 volums i el Tobler-Lommatzsch per a la llengua medieval, l'Huguet del segle XVI, les cites històriques del Littré, etc.; així es tracta de dibuixar la història de les paraules especialment des del segle XVI i reculant fins als orígens de la llengua. Per arribar a poder realitzar la tasca del «completage» calia haver-se examinat de francès antic amb Wartburg, i puc assegurar que l'examen no era gens fàcil. Una volta t'exercies amb el famós completage i «le Patron» et prenia confiança, podia encomanar-te la redacció d'alguns articles, però sobretot era ell qui rebia les fitxes dels diccionaris, completades amb els elements històrics, i a partir d'ací hi afegia les dades filològiques de què disposava i els materials procedents del primitiu fitxer, que comprèn també referències a bibliografia científica (articles de revista, etc.), ultra els despullaments de texts antics, d'obres dialectals i de l'occità (tam-

bé trets del *Glossaire roman* de Raynouard, del *Provenzalisches Supplement Wörterbuch* d'Emil Levy, que alguns companys consideraven cosa molt difícil i delicada) i escrivia l'article definitiu.

6. VERTEBRACIÓ DELS ARTICLES

Un altre aspecte important en la redacció d'un article és el de la classificació. Com copsar el desenvolupament intern d'una família de vocables sobretot si aquesta ha tingut un ric desplegament semàntic? Les fitxes que rep Wartburg, o un altre redactor, representen cadascuna el sentit d'una paraula, aïllats dels altres. No valen les divisions i subdivisions que fan els gran diccionaris (sia Littré, l'*Académie*, el *Dictionnaire Général* o el Robert, etc.). Davant el redactor el material de les fitxes queda com esmicolat, puix que l'*FEW* malda per retrobar les relacions genealògiques. Comparant, sota aquest aspecte l'*FEW* i el *Dictionnaire Général* de Hatzfeld, Darmestetter i Thomas hom comprova tot seguit que l'acord de les dues obres en l'estructura dels articles és més aviat rar. Per això els col·laboradors l'anomenàvem «le tricéphale imbécile», puix ens adonàvem que la classificació del *Dictionnaire Général* no reposava sobre fets reals ans sobre concepcions massa lògiques i cartesianes, sovint allunyades de la realitat lingüística. La vertebració dels articles de l'*FEW* és determinada pels resultats de les recerques històriques i semàntiques i de vegades també és conseqüència del que ens ensenyen els parlars dialectals, els *patois*. S'han de repartir amb precaució els derivats i les locucions segons les accepcions principals del mot-guia.⁷

Trobar, doncs, l'estructura orgànica de l'article és l'aspecte més difícil, i també el més important, de la redacció. L'estructura reflecteix per sí sola la gènesi i el desplegament d'una família de mots. Si hom encerta la vertebració de l'article, la disposició permet de veure els destins de la paraula i de la seva família etimològica millor que no podria explicar-lo un llarg i minucios comentari.

El mateix Wartburg ha explicat alguna volta, com la relació etimològica es perd entre paraules aïllades, i ho ha il·lustrat, per exemple, amb la família etimològica del mot *GRAECUS* 'grec' i la relació que hi tenen els derivats *vieux grigou*, *grisou*, *grive*, *griveler*, *grivois*, *grivoiserie*, *pie grièche*, *ortie grièche* ... Tots aquests mots remunten en darrera anàlisi a *GRAECUS*, però pertanyen a dominis completament diferents. El que ja veiem a la fi és que aquest conjunt lèxic va una mica a la desbandada, i ja és impossible parlar en un sentit estricte de 'família' en l'accepció que hi donem habitualment en etimologia o lexicografia. Diu l'autor que aquests termes només es toquen per l'arrel, això és històricament.⁸

No sempre resulta fàcil trobar el punt de partença de l'evolució semàntica per cada derivat o compost, hi ha casos impossibles de classificació. Encara en aquells on la derivació d'un lexema resulta evident, hi ha moments en què el nexa, el llaç semàntic es troba amagat. D'altres vegades, en canvi, les significacions s'esgraonen unes després d'altres d'una manera tan natural, que la manera de classificar-les ja serveix d'explicació.

7. *Organisation*, p. 105.

8. *Organisation*, p. 108-109.

7. ELS MOTS DE PROCEDÈNCIA DESCONEGUDA

Una altra de les grans preocupacions de l'autor de l'*FEW* són els famosos «mots d'origine inconnue». Per a tot el gal·loromànic, ens diu en la conferència de Liège del 1951, deuen ser unes 40.000 paraules. Moltes són *hapax legomenon*, solament són atestades una vegada, sigui en un text antic o en un diccionari dialectal. Unes altres han viscut durant segles i encara viuen avui en una àrea prou estesa. En els cedularis de l'*FEW* els mots de cappare desconegut són classificats per ordre de matèries (malalties, fenòmens atmosfèrics, els sentiments, els ocells, els peixos, els arbres, etc., tot segons el *Begriffssystem*). La col·lecció sencera comprèn més de 200.000 fitxes. Cada any Wartburg recorria una o dues vegades aquest fitxer i cada volta feia la mateixa experiència: algunes paraules mostraven fàcilment llur origen, i sovint ens deia que es feia mala sang per no haver descobert abans una solució tan evident. Ell conta⁹ que, per reconèixer sempre l'etimologia bona, hauria calgut una saviesa desperta, contínuament a l'aguait, una gran agilitat en l'associació d'idees, una imaginació fèrtil (però no massa, diria jo!) per a captar constantment la vida sencera del llenguatge. Afegirem encara que hi caldria un domini omniscient de tot el lèxic llatí, grec, germànic, etc. en la seva sincronia i en la seva diacronia. No és possible que aquestes qualitats estiguin sempre presents en l'investigador, ni quan aquest es diu Walther von Wartburg.

Fa quaranta anys aquests materials d'origen desconegut van començar a publicar-se en toms separats (volums XXI-XXIII). Són potser fins a un cert punt els més interessants, perquè animen la discussió. Hom ha seguit, per agrupar-los, l'ordre conceptual. Wartburg va preferir proporcionar als investigadors aquests materials com un esperonament per a la recerca etimològica (a risc que algun personatge d'esperit estret pugui vanar-se d'haver trobat una solució que va escapar a Wartburg).

8. L'OBRA ES CONTINUA

Vet ací, doncs, unes quantes observacions sobre aquest diccionari de Wartburg i dels seus 25 volums. Val a dir que, després de la mort de l'autor el 1971 (ell deixà publicats 20 volums amb unes 14.000 pàgines i redactades unes quantes més), es va continuar treballant en la tasca dels mots d'origen obscur o desconegut i en la reedició de la lletra A-, primer a Basilea i a partir de 1993 a Nancy. També caldria emprendre la reelaboració de les lletres B, E i F, però potser no es podrà arribar a acomplir aquest desideratum. El més sorprenent és que en els darrers volums publicats, amb una massa ingent de materials, amb el creixement de les recerques dialectològiques i filològiques, amb la incorporació dels cultismes, el diccionari ha mantingut el seu aspecte de sempre, la seva homogeneïtat, la seva originalitat més pregona. Però l'evolució ha estat gran. La lletra A del volum I, que ocupava 191 pàgines, ha passat a comprendre dos volums. L'article *AVUNCULUS* que en el primer volum, sense llengua literària, feia amb prou feines dues pàgines, ara passa a tenir-ne 19. En el prefaci al volum XXV, Jean-Pierre Chambon ha explicat que un article com *AUREOLUS* ha augmentat de dues pàgines en la primera redacció a 16 en aquesta segona i el comentari sobre la història del mot i de la seva família lèxica comprèn tres pàgines quan la primera constava solament d'una desena de línies. L'obra, però, roman fidel a la visió que Wartburg tingué de l'etimologia.

9. *Organisation*, p. 112-113.

9. ELS ÍNDEXS DE L'FEW

Hem de saludar amb goig que l'*FEW* hagi estat recentment completat per dos gruixuts volums d'índexs.¹⁰ L'estructura complexa del diccionari feia difícil el maneig per als no especialistes. Ara amb aquest índex selectiu, que tanmateix comprèn 275.295 unitats lexicals dels quatre o cinc milions d'unitats del diccionari, l'obra esdevé més pròxima, i tant els investigadors com les persones cultes poden tenir un accés a la riquíssima mina dels materials, veritable tresor del vocabulari gal·loromànic.

Les entrades de l'índex consten de cinc elements: el mot-guia, la sigla geolingüística entre parèntesi, l'ètim (o en el cas dels mots d'origen desconegut, el concepte), el volum i la pàgina i la columna. La informació és prou completa, però selectiva; era impossible recollir totes les formes que apareixen a l'*FEW*; per això hom té cura en la introducció de recomanar la lectura de l'article complet de l'*FEW* al que pertany la lexia per la que hom s'interessa. Entre altres escandallades que hi he fet, vaig tenir certes dificultats per trobar els parents occitans del català *ganya*; jo coneixia l'occità antic *gaunhas* i sabia on Wartburg l'havia situat (s.v. *GABA), però només vaig aconseguir de localitzar a l'ordre alfabètic, no pas aquest mot del segle XIV (que ix a l'*Elucidari de las propietats*, citat per Raynouard, III, 446b), sinó les lexies provençals *gauigno*, *gauteiras* i les llenguadocianes i gascones *gauto*, *gautimás*, etc., després d'escorcollar-hi prou. Altres vegades la recerca ha estat molt més planera. També aquest índex pot conduir a trobar alguna distracció en el diccionari. Així, veig casualment que el llenguadocià *agasit* és col·locat justament sota AGAZA 'Elster (= garsa)' al volum 15/, 7a i, en canvi, el provençal *agaso* 'pie-grièche' és al volum 21, 224 b, entre els mots d'origen desconegut, quan és un terme de la mateixa família etimològica; s.v. AGAZA hi ha tot un seguit de termes dialectals que designen 'pie-grièche' (lanius, capsigrany).

Sota la direcció d'Eva Buchi, trenta-tres romanistes van col·laborar en aquest índex en dos volums amb 2.370 pàgines en quart i a tres columnes. Llur treball, digne de l'obra de referència, mereix tot el nostre agraïment.

* * *

Ja he dit al començament que no parlaria per motius d'espai de la resta de la producció wartburgiana, pedagògicament i metodològicament tan important i que ha conegut una irradiació extraordinària per tot Europa. Tampoc no he al·ludit a l'activitat de Wartburg com a editor de col·leccions i revistes científiques de molta volada. Només voldria acabar aquesta ràpida evocació esmentant les paraules del meu col·lega Gerold Hilty: «Potser que no hi hagi hagut un estudiós qui al llarg de tota la seva vida s'hagi posat en la mateixa mesura al servei d'una gran tasca i s'hagi identificat amb la seva obra com Wartburg amb l'*FEW*».¹¹ P. Swiggers ha definit amb encert aquest diccionari com a «un des plus beaux monuments des sciences du langage».¹²

10. *Analyse et Traitement Informatique de la Langue Française (ATILF-CNRS)*. *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Index*. Paris: Honoré Champion éditeur, 2003. 2 vol.

11. «Wohl kaum ein Gelehrter hat je im gleichen Maße sein ganzes Leben in den Dienst einer großen Aufgabe und sich so mit einem Werk identifiziert hat wie Wartburg mit dem *FEW*», *Neue Zürcher Zeitung*, núm. 391, 24-VIII-1971, p. 23.

12. *Revue des langues romanes*. Vol. 54. 1990, p. 347.

SIGLES EMPRADES EN AQUEST ARTICLE

- Expérience* = WARTBURG, Walther von (1960): «Témoignage de W. von Wartburg. L'expérience du *FEW*». *Lexicologie et lexicographie françaises et romanes*. Paris. p. 209-218.
- DWB* = GRIMM, Jacob und Wilhelm (1854 i ss): *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- OED* = SIMPSON, John / WEINER, Edmund (1989): *Oxford English Dictionary second edition, edited by* Oxford: Clarendon Press,.
- Organisation* = WARTBURG, Walther von (1953): «Organisation et état actuel des travaux relatifs au Französisches Etymologisches Wörterbuch». *Essais de Philologie moderne*. Paris. p. 97-114 (Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, CXXIX).